

תוכן העניינים

7 סתח-דבר לתרגום העברי — מאת ישעיהו ליבוביץ

גוף ונפש

- 11 א. בעיית נפש-וגוף ומקומה בפילוסופיה
19 ב. כיצד מתעוררת בעיית נפש-וגוף
35 ג. תפיסות דואליסטיות
46 ד. הפתרון הביהייביוריסטי
57 ה. המאטריאליזם של המערכת המרכזית
77 ו. אפיפנומנאליזם חדש

87 ביבליוגראפיה

תוספות — מאת ישעיהו ליבוביץ :

- 91 א. המוח והמחשב
95 ב. המוח החצוי
99 ג. סיכום

פתח-דבר לתרגום העברי

קארל פופר, מחשובי הפילוסופים של המדע בדורנו, פתח לפני שנים אחדות מאמר פופולרי-למחצה במקצועו בהערה ש"הפילוסופיות השונות של העולם המערבי רובן אינן אלא ניסוחים שונים של דיון בנושא השניות של גוף ונפש". דיון זה הציג, והוא מציג אף היום, את מאמציו של האדם החושב להכיר את עצמו, והוא התגלגל במרוצת הדורות בבעיה המטאפיסית הכוללת של חומר ורוח, המתייחסת לעולם ולמלאו; ניתלו בה אמונות ודעות, תורות-ערכים ותורות-מוסר — לשון אחר: מה שנהוג לכנות בשם השקפות-עולם. על התמדת קיומה של בעיה זו העיד דור אחד לפני פופר מי שהיה מוחזק גדול הגירופיס-יולוגים במחצית הראשונה של המאה ה-20, סר צ'ארלז שרינגטון; הוא סיים את המאמר האחרון שחיבר (שנתיים לפני מותו בגיל 96) במלים: "לפני 2400 שנה שאל אריסטו כיצד הנפש קשורה לגוף, ועדיין אנו שואלים שאלה זו".

לאחר דורות רבים שבהם היתה הבעיה נושא לדיון פילוסופי גרידא, הן כבעיה אונטולוגית והן כבעיה בתורת-ההכרה, היא נתחדשה בתקופה המודרנית על-ידי המפגש והעימות עם מדע-הטבע התצפיתי והניסויי — חקר המוח והת-הליכים במוח: קמו, זו לצדה של זו, ניורופסיכולוגיה וניורופסיכולוגיה*, ובעיית הגוף והנפש היתה לבעיית המוח והתודעה (כאשר במונח "תודעה" נכללות כאן העובדות והתופעות ה"נפשיות": חשיבה, חישה, רציה, זכרון, מצבי-רוח וכו'), בניסוח מקצועי — הבעיה הפסיכופיסית.

בעיה זו נידונה במסגרתו של כל דיון פילוסופי וכל דיון ניורופסיכולוגי מקיף, אולם מרכזיותה בהגות האנושית הצמיחה ספרות הנועדת לה במיוחד, ועל ממדיה ניתן לומר בלשון הפוסק: ארוכה מארץ מדה ורחבה מגי ים. והוא הדין לגבי מספר התיאוריות שהוצעו לפתרון הבעיה, אף-על-פי שכולן ואריאציות של שתי תפיסות-יסוד לגבי טבע האדם: דואליזם פסיכופיסי, המבחין בין הגוף המוחש ובין נפש כיש נסתר הצמוד לו, כשטיבה של הצמדה זו נעשה עיקר נושא המחקר;

* ר' י. ליבביץ: ניורופסיכולוגיה, ניורופסיכולוגיה וקריבנטיקה (עיון, י"ט, חוב' ד', עמ' 216—226). תשכ"ט/1968.

ומוניזם (או מטריאליזם), המכיר באדם את גופו המוחש בלבד ומציג את הנפש כפונקציה של גוף זה. אמנם אמר פופר (בהמשך דבריו שהובאו לעיל) שתולדות ההגות בבעיה הפסיכופיסית מעידות על כך שמבחינה הכרתית ופסיכולוגית גם יחד אין מנוס מן ההודאה בדואליזם, ושכל התיאוריות המוניסטיות אינן אלא מלל מוניסטי המחפה על ראיית עובדת השניות — ואף-על-פי-כן נמשכת המחלוקת בכל תקפה. היא לא הוכרעה, והחיבור שלפנינו מציג לפני הקורא והמעייין את העמדות השונות ומעמידו על הקשיים שכל אחת מהן נתקלת בהם. גישתו הביקורתית של המחבר עשויה לשמש חיזוק לאלה מן ההוגים, הן בקרב המדענים והן בקרב הפילוסופים, שסבורים כי מחלוקת זו אף אינה ניתנת להכרעה, משום שהיא מתייחסת לעובדה מטאפיסית ואיראציונאלית המעוררת בעיות, שכל נסיון לפתור אותן יגרור אנטינומיות ופאראלוגיזמים. בסופו של דבר מנסה המחבר להציע שיטה משלו להבנת המציאות הפסיכופיסית באדם, שיטה שיש בה מעין סינתזה של דעות שונות, שאותה הוא מציג כ"אפינומנא" ליום חדש"; ביסודה אין היא אלא ספק מטריאליזם מתוקן, ספק דואליזם מוסווה. אולם לשבחו ייאמר שהוא אינו מתעלם מן המכשולים הרעיוניים והעובדתיים העומדים גם בדרכה של שיטתו כהסבר למציאות זו.

משום הקושי שבביסוס ראציונאלי של תשובה על הבעיה הפסיכופיסית נעשות העמדות השונות דוגמאטיות-קשוחות. נדגים זאת בשני ניסוחים קיצוניים. מצד אחד — הפיסיקאי הדגול יו. פ. ויגנר, שהוא חסיד הדואליזם, ז.א. ראיית הנפש כיש לא-פיסי, משום שזה נראה לו "מוכח-בעליל" (obvious) כעובדה ולא ניתן לעירער על-ידי טענות הגיוניות; ומצד שני — הפילוסוף החשוב ג'. ג'. ס. סמארט, שלמרות היותו מודע לקשיים הכרוכים במוניזם המאטריאליסטי הוא מקבל אותו משום "שאינו הוא מסוגל להאמין" שקיים חלק זעיר של המציאות הקוסמית, והוא התרדעה, שאינו ניתן לתיאור ממצה בקאטגוריות של החיבה הפיסיקו-כימית, שכוחן יפה כהסבר לשמים ולארץ ולכל צבאם.

לבעיות המרכזיות הללו של ההגות הפילוסופית והמדעית בדורנו עדיין לא ניתן בעברית ביטוי בהיקף הנאות לו; מצויים כאן רק מאמרים אחדים, חיבורים בממדי חוברות ודיונים אחדים בכתבי-עת מקצועיים. לפיכך נמצא ראוי לתרגם לעברית ספר שנועד להציג את הבעיה הפסיכופיסית לקורא המשכיל, שאינו מומחה מקצועי בחקר המוח, אינו מעורה בעיון פילוסופי מעמיק ואינו מצוי אצל הספרות הלועזית. הספר שלפנינו מתאים מאד למילוי תפקיד זה; הוא מקובל היום כאחד מספרי-מבוא וספרי-הדרכה לציבור המשכילים, ובייחוד לסטודנטים טירונים לפילוסופיה המעוניינים, או אף מחוייבים, להכיר את הנושא החשוב הזה. המחבר הצליח לשוות לדיונו את הסגנון ואת הרמה הנאותים למטרותיו. מעלתו הגדולה של הספר היא בהירות הרצאתו והאובייקטיביות שבה מוצגות ומבוקרות השיטות והגישות השונות. כבר נרמז לעיל שהמחבר לא הצליח לפתור את הבעיה הפסיכופיסית, כשם שלא הצליחו גדולים ממנו מבין

קודמיו ועמיתיו. אולם הקורא את הספר יכיר את מהותה של הבעיה הגדולה בתורת-האדם הפילוסופית.

על המתרגם לעברית מוטל היה להתגבר על קשיים גדולים במינוח שעדיין לא גובש כל-צורכו בכתיבה בעברית בתחום הנידון. בפתח-דברים לספר המ-תורגם יש להבהיר בעניין זה כמה פרטים חשובים. (1) המונח האנגלי mind — הנבדל מ-soul, מ-spirit ומ-consciousness — אין מקביל לו בדיוק בעברית (ואף לא ברוב לשונות המערב). המתרגם בחר ב"נפש" — להבדיל מ"רוח", "נשמה" או "תודעה", תוך הימנעות מהתייחסות לאסוציאציות המטאפיסיות שיש למונח רב-משמעי זה*. לפיכך גם שם-התואר mental מתורגם בכל מקום "נפשי". (2) המחבר נמנע משום-מה מלהשתמש במונח psychophysical problem, ואת נושא ספרו הוא מציג בכל מקום כ-Mind-Body problem. בעברית קבענו לכך את המטבע הלשוני "בעיית נפש-וגוף", ולא "בעיית הנפש והגוף", כדי להטעים את אופיו הספציפי של הנושא הנורופסיכולוגי הזה, שאינו צירוף של בעיית הנפש, שמקומה בפילוסופיה לנושאים השונים, ושל בעיית הגוף (=המוח), שמקומה בניורופיסיולוגיה. (3) "מדע" משמש בכל מקום כתר-גומו של science, שיוחד באנגלית המודרנית למדעי-הטבע דווקא ואינו כולל את מדעי-הרוח, המכונים באנגלית humanities. מכאן אזהרה לקורא להבין את משמעות שם-התואר "מדעי", המצוי הרבה בספר.

הספר נחבר לפני 12 שנה, אך לא נתיישן, משום שבבעייתיות של נפש-וגוף, הקיימת ועומדת לפחות מימי אריסטו (ר' דברי שרינגטון לעיל), לא נשתנה מאומה גם בעשור האחרון. אולם מחקר המוח מתקדם, מתרחב ומעמיק מאד בדור האחרון, ויש סבורים שלהישגיו גם השלכות על בעיית נפש-וגוף. מחבר הספר לא התייחס כלל לשני היבטים של מחקר זה. הוא לא נגע בהיבט הקיבר-נטי — בהשוואה בין המוח והמכאניזמים הפועלים בו ובין המחשב הדיגיטאלי, שיש מכנים אותו "המוח האלקטרוני", ואת פעילותו — "אינטליגנציה מלאכותית". המחבר אינו דן בהיבט הזה משום שהוא רואה בו נושא בפני עצמו החורג ממסגרת הספר. וייתכן שצדק, משום שהנושא של הספר, שהוא בעיית הקורלאציה בין פעילות המוח, תהיה מה שתהיה, ובין פעילות "בעל המוח", וכן בעיית זיהויו של "בעל המוח", אינו תלוי בהכרת המכאניזמים המוחיים. אולם יש להתפלא שהמחבר אינו מתייחס לכיוון אחר של חקר המוח, שבו הוחל בסוף שנות ה-50 ותחילת שנות ה-60, ז.א. לפחות עשר שנים לפני כתיבת הספר — והוא התצפיות והניסויים במוח החצוי (הפרדת שני חצאי-הכדור של המוח הגדול זה מזה), שעוררו השערות וסברות בדבר מציאותן של שתי "נפשות" נפרדות באדם. לשם עידכון הספר נוספו על המהדורה העברית שתי השלמות: על המוח והמחשב ועל המוח החצוי.

המחבר צירף לספרו ביבליוגראפיה ענפה — מאריסטו עד שנות הששים של

* ר' למשל, רמב"ם, ה' יסודי התורה פ"ד ה"ח.

פתח-דבר לתרגום העברי

המאה העשרים — המשתרעת על-פני כעשרים עמודים. במהדורה העברית נכלל מבחר מצומצם של חיבורים פרי הדור האחרון מן הרשימה ההיא, והרשימה עודכנה על-ידי הכללת כמה חיבורים חשובים משנות השבעים. כמו-כן צורף לרשימה הביבליוגראפית החומר הספרותי — הדל-יחסית — המצוי כעת בלשון העברית בנושא זה.

ישעיהו ליבוביץ

אביב תשמ"ג